

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В ПІДВИЩЕННІ РІВНЯ ЕКОКУЛЬТУРИ МОЛОДІ

УДК 378.14

М. М. Видиш

Погіршення екологічної ситуації в Україні викликає стурбованість суспільства, яке все більше розуміє, що розв'язання гострих екологічних проблем потребує адекватної підготовки населення до взаємодії з природою. Людське життя, історія і культура завжди залежали від природи. Природа впливала на характер світоуяви людей, їх релігії, предметів побуту, засобів виробництва, моралі та мистецтва. Видатний німецький філософ-просвітник Іоган Гердер вважав, що сама природа заклала в людині гуманістичні основи її розуму і культури [2].

Зміни, які відбуваються у житті взагалі і, зокрема, в науковому світі, дозволили розширити межі звичних уявлень про реальність, підійти до усвідомлення системної складності і цілісності світу, створили необхідну базу для подальшого розвитку уявлень про місце людини в системі природи. Крім цього, глобальні катастрофи, у тому числі й екологічна криза, які загрожують сьгодні всьому живому, сприяли підвищенню інтересу людини до набування знань, інформації екологічного характеру. Шлях до високої екологічної культури лежить через екологічну освіту, яка на початку третього тисячоліття стала необхідною складовою гармонійного, екологічно безпечного розвитку і повинна взяти на себе головну відповідальність за формування екологічної культури людей нового покоління. Особливої актуальності у зв'язку з цим набуває підготовка фахівців – учителів, вихователів, соціальних педагогів і соціальних працівників, здатних повною мірою реалізувати функції виховання, навчання, підвищення рівня екологічної культури молоді.

Мету, завдання й принципи екологічної освіти виклали у своїх працях І. Д. Зверев, О. М. Захлебний, визначивши теоретичні й методичні засади побудови системи екологічної освіти та її змісту в середній школі. Загальнопедагогічні й психологічні аспекти екологічного виховання молоді відображені в роботах Я. Л. Габева, А. М. Галєєвої, С. Д. Дерябо, О. М. Захлебного, І. Д. Зверєва, Б. Г. Йоганзена, І. С. Матрусова, Р. А. Науменко, С. Є. Павлюченко, І. Т. Суравєгіної, А. П. Сидельковського та ін. Важливі проблеми соціальної екології, екологічної освіти, культури розкриті у

працях В. С. Крисаченка. Проблеми формування екологічної культури учнів розкриваються у дослідженнях О. В. Коваль, С. Г. Лебідь, Л. Б. Лук'янової. У дослідженнях Н. В. Лисенко розроблена теорія і методика формування еколого-педагогічної культури вихователя.

Разом з цим слід зазначити, що, незважаючи на значний прогрес у справі екологічної освіти населення, рівень екологічної культури більшості людей залишається невисоким.

Тому метою нашої статті є виявлення ролі соціального педагога у підвищенні рівня екологічної культури молоді.

Ні наявність матеріальних передумов, ні можливість змоделювати та спрогнозувати можливі варіанти майбутнього у взаємовідносинах суспільства та природи не можуть самі по собі, автоматично забезпечити вихід із сучасної екологічної кризи та запобігти глобальній екологічній кризі. Її фундаментальні корені лежать в особливостях людського способу існування. В умовах сьогodenня важливим моментом є усвідомлення людиною своєї суті, своєї справжньої місії і тих змін, які відбуваються у житті на даний момент. Останніми роками у багатьох розвинених країнах відбулась екологізація моральної свідомості, змінилися ціннісні орієнтації. Було створено таку систему цінностей, до якої увійшли як соціальні, так і природні елементи. Природа набула статусу самостійної цінності завдяки її унікальності, єдності і неповторності.

Важливо підкреслити, що зараз відчувається відродження ціннісних основ природи. Адже ще до християнські вірування слов'ян демонструють сакральне ставлення людей до природи. Такі стихії, як сонце, вода, земля, повітря, вогонь, рослини тощо, були об'єктом вшанування та обожнення. Ці тенденції знайшли відображення і продовження у християнстві.

Епоха Відродження приносить нове бачення природи і людини в ній. Ідеї гуманізму визнали людину вищим об'єктом усього сущого, а також головним суб'єктом творчості. Ідеальною вважалась людина активна, дієва, перетворююча світ. Відбувається гуманізація природи, яка стає предметом захоплення,

натхнення. Саме до природи звертались видатні поети, художники, скульптори як до найкращого учителя, джерела краси і гармонії. У природі в цей час вбачається божественний абсолютизм. Але поряд з цим людина все більше відчуває свою силу, свою могутність, здатність творити і перетворювати.

Ще більшого розвитку таке світобачення набуває в епоху Просвітництва. Адже провідною ідеєю цього періоду стає розум, за допомогою якого, на думку просвітителів, можна пізнати і змінити все у цьому світі. Людина прагне підкорити собі природу, стати її власником.

У період XIX–XX століття людство створює технократичний світ, який великою мірою розходиться із законами і принципами природи. У процес взаємодії вторгається ще один суб'єкт (на сучасному рівні технічного розвитку машина з об'єкта все активніше перетворюється на суб'єкта взаємодії). Виникає триада: природа – людина – машина. За даних умов для продовження життя на Землі необхідно досягти гармонії у цій структурі, золотій середині у її ієрархії.

Та саме на людину покладена місія зберегти гармонію у світі, віднайти продуктивні форми співіснування. Тому і виникла необхідність формування екокультури особистості.

Екокультура як предмет соціологічного аналізу є сукупністю структур, процесів, пов'язаних з функціонуванням суспільства на різних рівнях розвитку, системою контролю за соціальною та екологічною поведінкою людства.

Традиційно культуру розглядають як сукупність цінностей. Ціннісний вимір – один з найважливіших у культурі. У вузькому значенні екокультура – цінності, переконання, зразки, норми екологічної поведінки, притаманні певній соціальній групі, конкретному суспільству; у широкому – соціальний механізм взаємодії (засоби, способи, зразки) особистості, спільноти із середовищем існування (природним і соціальним), які забезпечують передачу досвіду та розвиток діяльності. Тобто екокультура є якісною характеристикою людської діяльності, яка пронизує все суспільство, всі його галузі й структури.

На думку Б. Т. Ліхачова, сутність екологічної культури може розглядатися як органічна єдність екологічно розвиненої свідомості, емоційно-психічних станів і науково обґрунтованої вольової утилітарно-прикладної діяльності [4].

Екологічна культура виступає регулятором людської діяльності. Вона є за своєю суттю своєрідним "кодексом поведінки", що лежить в основі екологічної діяльності та екологічної поведінки. За змістом її слід розглядати як сукупність знань, норм, стереотипів і правил поведінки людини в оточуючому їй природному світі [6, с. 115].

На сучасному етапі прикмету високої культури взагалі й екологічної, зокрема, складають не міра відмінностей між соціальним і природним, а міра їх єдності. Такою єдністю досягається стабільність і природи, і суспільства, які утворюють соціоприродну систему, у якій природа стає "людською сутністю лю-

дини", а збереження природи – засобом збереження суспільства і людини як виду. Тому екокультура – це "морально-духовна сфера життєдіяльності людини, яка характеризує своєрідність її взаємодії з природою і включає в себе систему взаємопов'язаних елементів: екологічна свідомість, екологічне ставлення, екологічна діяльність" [5].

Екологічна свідомість – це сукупність ідей, теорій, поглядів, мотивацій, що відображають екологічний бік суспільного буття, як-от: реальну практику відносин між людиною і середовищем її життя, між суспільством і природою, включаючи комплекс регулятивних принципів і норм поведінки, що спрямовані на досягнення оптимального стану системи "суспільство – природа".

М. Бердяєв підкреслював, що зміни в долі людства обов'язково пов'язані зі ставленням людини до природи [1]. Тому вчені приходять до висновку, що долаття кризових явищ у природі потребує, передусім, розв'язання відповідних психолого-педагогічних проблем, воно повинно спиратися на суттєві зміни наявного (антропоцентричного та технократичного) типу екологічної свідомості людини. Подолання антропоцентризму, егоцентризму, визнання природи як рівної людині дасть змогу піднятися над проблемами і катастрофами і розкрити можливості для оновленого шляху розвитку.

В екокультурі кожного суспільства та спільноти прийняті свої цінності. Поряд з ними існують також загальнолюдські, котрі забезпечують цілісність соціальних систем, здатність їх до виживання у перехідні періоди. Ієрархія цінностей, якої дотримується особистість, повинна збігатися із цінностями груп, у межах яких вона живе та діє. Право змінювати ціннісні системи або відтворювати нові належить невеликій кількості людей, які займають особливе становище у групі, або спеціальним соціальним інститутам.

Будь-які суспільні чинники відображаються у системі цінностей і норм. Відповідно суспільні реформи повинні мати необхідну соціокультурну передумову – цінності й норми, які регулювали б життя більшості людей. Однак сучасні реформи в соціально-політичній, економічній сферах відбуваються за відсутності адекватної системи цінностей, норм, моделей соціальної діяльності. За таких умов тривалий час функціонуватимуть застарілі соціокультурні інститути, цінності й норми.

З огляду на це необхідно співвідносити мету та характер реформ з реальними умовами й орієнтаціями людей, урахувати особливості екокультури соціуму, окремих верств і груп. В іншому разі культурну політику спіткає крах, а культуру – загальна криза.

Сучасне людство повинно, мабуть, стати на шлях переосмислення свого буття в рамках природи. Культура, яка виникла в межах природи, не може бути ворожою щодо природи. Розумна людина як суб'єкт культури має всі потенціальні можливості для усунення негативних наслідків своєї діяльності стосовно до природи. Тільки високий рівень культури гуманістичного змісту може забезпечити гармонізацію суперечностей між суспільством і природою.

Говорячи про важливість проблеми адаптації людства до сучасних умов, необхідно зазначити, що в цілому культура служить важливим універсальним механізмом адаптації людського суспільства, кожної людини зокрема, до різноманітних умов та вимог як природного, так і соціального середовища. Адже культура, яка в своєму початковому вживанні означала обробіток, плекання, виховання, освіту, у суті своїй виявляється в системі усіх взаємин та дій людей.

Тому екологічна культура включає коло питань, пов'язаних з використанням людиною природи, перетворенням її у власних інтересах, а також з наслідками такої діяльності, яке найповніше виявляється у феномені природокористування. Смісловим і формотворчим ядром останнього і виступає екологічна культура як конкретно-історичне уособлення адаптивної стратегії людства.

Саме тому екокультурні норми не є чимось сталим та незмінним. Вони змінюються і розвиваються під впливом пануючого в суспільстві способу перетворення і використання природи. А екологічна культура водночас виступає і як транслятор досвіду екологічної діяльності попередніх поколінь, і як рушій прогресу, що змушує нас сприяти створенню нового, адаптації до дійсного. У першу чергу, мова йде про створення через механізм екологізації суспільної свідомості із застосуванням принципів екологічної етики і гуманізму, якісно нової системи засобів і дій, що сприятимуть розв'язанню проблеми глобальної екологічної кризи.

Виходячи з цього, особливої уваги, на нашу думку, заслуговує проблема взаємодії. Суб'єктами взаємодії у даному випадку можуть бути людина і людина, людина і планета, людина і природа, особистість і суспільство, суспільство з результатами його творчості і природа тощо. Для аналізу даного питання необхідно з'ясувати, що ми розуміємо під культурною взаємодією. Саме слово "взаємодія" включає в себе поняття взаємної дії. Тобто такої, яка обумовлена причиною і наслідком. Дія однієї сторони викликає дію протилежної, і навпаки.

На нашу думку, найвищим рівнем взаємодії є спілкування, коли суб'єкти не просто взаємодіють, а живуть, існують у гармонії з собою, оточенням, внутрішнім і зовнішнім середовищем. На такому рівні немає заперечення, насилля, негативу. Суб'єкти, які б вони не були (схожі чи протилежні, одного виду якості, характеру чи різних), не завдають шкоди один одному, ураховують інтереси й особливості існування один одного, допомагають розвитку і реалізації один одного, відчують і приймають один одного, обмінюються надбаннями, досягненнями на всіх рівнях буття.

Екологічна культура не повинна виникати стихійно. Вона формується через спеціальні види ді-

яльності – екологічну освіту і виховання. Саме вони дозволять сформувати особистість, якій належатиме майбутнє, вільне від екологічних проблем. Лише формування екологічно свідомої людини майбутнього з високим рівнем екологічної культури і поведінки дозволить зберегти природні умови існування цивілізації і вивести її на шлях екорозвитку.

Серед соціальних екологічних інститутів першорядне місце, безумовно, займає школа і вищі навчальні заклади. Саме вони покликані закласти основи індивідуальної екологічної культури, дати екологічні знання, виховати любов до природи. Без перебільшення можна стверджувати, що від успіху або невдачі залежить, справляться чи ні з екологічною проблемою майбутні покоління.

Соціально-педагогічна діяльність є однією із важливих ланок у вирішенні цих проблем. Адже соціальний педагог допомагає людині створити умови, знайти шляхи, виявити можливості для спасіння, розвитку, удосконалення тих чи інших сфер життєдіяльності. Тому вимоги, які ставляться до людей цієї професії, – це наявність високого рівня культури, професіоналізму, майстерності і цілої низки особистісних рис, необхідних для реалізації соціально-педагогічних завдань. Формуючи екокультуру іншої особистості, соціальний педагог повинен сам мати її високий рівень. Як показало дослідження, за тісної взаємодії соціального педагога з молоддю відбуваються значні зміни у свідомості молоді, формується їх активно-позитивне ставлення до себе, до природи, вони більш усвідомлено починають оцінювати свою роль і свою відповідальність за свій дім, своє місто, свою Батьківщину, свою планету.

Список використаної літератури

1. Бердяев, Н. А. Философия свободы. Смысл творчества / Н. А. Бердяев. – М., 1989. – 423 с.
2. Гердер, И. Идеи к философии истории человечества / И. Гердер. – М., 1977.
3. Крисаченко, В. С. Екологічна культура : теорія і практика / В. С. Крисаченко. – К., 1996. – 359 с.
4. Лихачев, Б. Т. Философия воспитания / Б. Т. Лихачев. – М., 1995. – 234 с.
5. Сишаров, В. А. Социальная экология : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Сишаров, В. В. Пустовойтов. – М., 2000. – 280 с.
6. Салтовський, О. І. Основи соціальної екології : курс лекцій / О. І. Салтовський. – К., 1997. – С. 105–116.
7. Тарасенко, Н. Ф. Природа, технологія, культура / Н. Ф. Тарасенко. – К., 1985. – 374 с.

*Рецензент – кандидат педагогічних наук,
доцент Сінкевич С. В.*